

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

VEDECKÝ ČASOPIS PRE HISTORICKÉ VEDY

23 / 2020

Vol. 1

 BELIANUM

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

Vedecký časopis pre historické vedy
Vychádza 2x ročne

Vydáva: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
EV 5543/17

Sídlo vydavateľa: Národná 12, 974 01 Banská Bystrica
IČO vydavateľa: IČO 30 232 295

Dátum vydania: jún 2020

© Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISSN 1336-9148 (tlačná verzia)

ISSN 2453-7845 (elektronická verzia)

Časopis je registrovaný v medzinárodných databázach:

European Reference Index for the Humanities (ERIH PLUS)

Central and Eastern European Online Library (CEEOL)

Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

Redakcia:

Pavol Maliniak (šéfredaktor)

Michal Šmigel' (výkonný redaktor)

Patrik Kunec

Imrich Nagy

Oto Tomeček

Redakčná rada:

Rastislav Kožiak (predseda)

Barnabás Guitman (Piliscsaba, Maďarsko)

Éva Gyulai (Miskolc, Maďarsko)

Bohdan Halczak (Zielona Góra, Poľsko)

Jiří Knapík (Opava, Česká republika)

Vjačeslav Meňkovskij (Minsk, Bielorusko)

Maxim Mordovin (Budapešť, Maďarsko)

Vincent Múcska (Bratislava, Slovensko)

Martin Pekár (Košice, Slovensko)

Petr Popelka (Ostrava, Česká republika)

Jan Randák (Praha, Česká republika)

Jerzy Sperka (Katowice, Poľsko)

Ján Steinhübel (Bratislava, Slovensko)

OBSAH

Články

- GLOCKO, F.: Banskobystrický štvorlístok zlatníkov 19. storočia. Život a dielo Juraja Sodomku, Karola Miškovského, Alojza Herritza a Františka Franciscyho 5
- KUDZBELOVÁ, Z.: Slovenská otázka v revolučných rokoch 1848 – 1849 na stránkach viedenského denníka *Die Presse* 34
- MOLNÁROVÁ, P.: Mocenské prejavy KSCĎ v reflexii vlastných mien v stránickej tlači 52
- KOHUT, A.: Soviet deportations of OUN family members from Western Ukraine in 1940–1952 72

Materiály

- MESKO, M.: Hospodárske dejiny Horehronia v zrkadle historickej toponymie regiónu do konca 16. storočia..... 91

Rozhľady

- ŠUMICHRAST, A.: Slovenská politika v kontexte revolučných rokov 1848/49 a názory K. Marxa a F. Engelsa..... 125
- HRČAN, J.: Legislatívne postavenie menšinového školstva vo Vojvodine v období rokov 1919 – 1929 (s dôrazom na používanie materinského jazyka)..... 140
- ЛЮБЫЙ, А.: Великое Княжество Литовское в белорусской историографии XX в. 164

Polemiky

- HLIBIŠČUK, M.: Môže „teória brutalizácie“ vysvetliť výbuch násilia v období Ukrajinskej revolúcie (1917 – 1921)? 179

Správy

- Dr. h. c. prof. PhDr. Július Alberty, CSc. (19. august 1925, Vyšná Pokoradz – 11. august 2019, Banská Bystrica) (R. Kožiak)..... 186

Prof. PhDr. Stanislav Matejkin, CSc. (18. september 1943, Litava – 26. august 2019, Banská Bystrica) (K. Fremal) 190

Doc. PhDr. Marián Skladaný, CSc. (7. máj 1940, Vranov nad Topľou – 23. január 2020, Bratislava) (O. Tomeček) 194

Recenzie a anotácie

«Социалистический город»: идея и реальность. Рецензия на книгу МЕЕРОВИЧ, М. Г. – МЕНЬКОВСКИЙ, В. И. – ЖЕРЕБЦОВ, И. А.: «Социалистический город»: идея и ее воплощение в Советском Союзе в 1920-е и 1930-е годы. Banská Bystrica : Belianum, 2019.

(E. B. Коньшева) 203

KÓNYA, P. – KÓNYOVÁ, A.: *Caraffa 330. Štúdie k dejinám Prešovského krovského súdu = Tanulmányok az Eperjesi vértörvényszék történetéhez.* Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018.

(V. Žeňuch) 208

Slovenská politika v kontexte revolučných rokov 1848/49 a názory K. Marxa a F. Engelsa

ADAM ŠUMICHRAST

*Historický ústav, Filozofická fakulta,
Masarykova univerzita v Brne*

Slovak politics in the context of revolutionary years 1848/49 and opinions of K. Marx and F. Engels

Abstract: The study deals with the criticism of the policy of the Ľudovít Štúr and his generation during the years 1848/49 by Karl Marx and Frederick Engels in the context of their broader analysis of the situation in the Habsburg monarchy. The paper also presents the basic characteristics of the ideas that Marx and Engels presented, as well as sketch of their attitude towards nationalism and nation. At the end, the study offers a brief overview of Štúr's reception of Marxism.

Keywords: communism, revolution 1848/49, Slovak policy, historical materialism, nationalism.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2020.23.01.125-139>

Historický a ideový kontext

Karl Marx a (najmä) Friedrich Engels priniesli v rámci svojej publikačnej činnosti zásadnú kritiku politiky rakúskych Slovanov (vrátane Slovákov) počas revolučných rokov 1848/49. Učinili tak v kontexte širšej analýzy situácie v habsburskej monarchii v revolučnom období. Cieľom textu je opísať hodnotenie slovenskej politiky Marxom a Engelsom, pričom vychádzam z tematicky relevantných článkov v *Neue Rheinische Zeitung*.¹

Tému nemožno poňať bez základnej a stručnej charakteristiky myšlienok, ktoré boli vlastné Marxovi a Engelsovi a dnes ich označujeme ako socialistické, komunistické či marxistické. Bez zohľadnenia tej časti z nich, ktoré sa viažu k téme príspevku by sa nedal pochopiť ich postoj k vývoju v habsburskej monarchii v rokoch 1848/49 a k revolúcii vôbec. V štúdiu načrtávam postoj tejto dvojice k fenoménu nacionalizmu.

Klasický, resp. ortodoxný výklad hovorí, že základným aspektom marxizmu je historický materializmus a z neho vyplývajúci vývoj spoločensko-ekonomických formácií. Ekonomika a výrobné vzťahy (základňa) determinujú ostatné spoločenské vzťahy (nadstavba). Marx v diele *Nemecká*

¹ Príspevok bol predstavený na odbornom seminári „SNR, slovenská politika v rokoch 1848/49 a ich obraz v maďarskej a nemeckej tlači“, ktorý sa uskutočnil 21. marca 2019 v SNM-Múzeum slovenských rád na Myjave.

ideológia rozoznáva štyri spoločensko-ekonomické formácie: 1 – primitívny komunizmus; 2 – otrokárstvo; 3 – feudalizmus; 4 – kapitalizmus.² Inšpirovaný Hegelovou dialektikou a dodaním princípu triedneho boja tak dochádza k formulácii zákonitosti dejinného vývoja a podáva jeho teleologický výklad. Výrobné vzťahy (spoločenské vzťahy vo výrobe) zodpovedajú úrovni rozvoja výrobných síl, ktoré majú tendenciu neustále sa vyvíjať a meniť. V istom momente začnú podľa Marxa výrobné vzťahy zaostávať za výrobnými silami a stanú sa prekážkou rastu spoločenskej produktivity. Aby sa mohli výrobné sily naďalej rozvíjať, musia byť zastarané výrobné vzťahy (v našom prípade feudálne) nahradené novými (kapitalistickými).³ Marx a Engels teda zastávali názor, že výrobné sily sú determinujúce. V takomto zmysle chápali aj revolučné dianie v rokoch 1848/49: „Videli sme teda: výrobné a výmenné prostriedky, na základe ktorých sa vyvinula buržoázia, utvorili sa vo feudálnej spoločnosti. Na určitom stupni rozvoja týchto výrobných a výmenných prostriedkov nezodpovedali už vzťahy, v ktorých feudálna spoločnosť vyrábala a vymieňala – feudálna organizácia poľnohospodárstva a manufaktúry, slovom, feudálne vlastníctve vzťahy – už vyvinutým produktívnym silám. Brzdili výrobu, namiesto toho, aby ju podporovali. Zmenili sa na jej putá. Bolo ich treba rozbiť, a boli rozbité.“⁴

Hoci dielo Marxa a Engelsa predstavovalo dobovo jedinečný ideový prínos, autori sa niesli na širšej vlne politickej ideí, ktorej korene siahali už do francúzskej revolúcie.⁵ Išlo o myslenie smerujúce k zjednoteniu Európy na báze jej nového harmonického fungovania. Marx s Engelsom v tomto ideovom diapazóne predstavovali samostatnú skupinu.⁶ Presadzovali rozvoj a zjednotenie Európy skrz emancipáciu revolučných, „progresívnych“ národov (a tried), a naopak, asimiláciu či zánik malých, „kontrarevolučných“ a „nehistorických“ národov (geschichtslosen Völker), ku ktorým podľa nich prináležala väčšina slovanských národov.⁷

² Udáva sa aj stupeň orientálnej despotie. Bližšie pozri RIGBY, Henry Stephen: *Marxism and history. A critical introduction*. Manchester : Manchester University Press, 1998, s. 36-41. Rigby v diele problematizuje ortodoxný výklad. Tvrdí, že v Marxovom (a Engelsovom) diele možno nájsť viaceré protichodné tézy a že zmyslom nie je odhaliť „pravého Marxa“, ale „čo najviac užitočného Marxa.“ Tamže, s. 7-9, 82-83, 299-301. Pre potreby tejto štúdie sa budem držať klasického výkladu.

³ Tamže, s. 43.

⁴ MARX, Karol – ENGELS, Fridrich: *Manifest komunistickej strany*. Bratislava : Pravda, 1982, s. 41.

⁵ Samozrejme, aj v rámci komunistickej, resp. socialistickej teórie, neboli Marx s Engelsom zdaleka novátormi. K téme napr. HOBBSAWM, Eric: *How to change the world. Tales of Marx and marxism*. London : Little, Brown, 2011, s. 16-47 (kapitola *Marx, Engels and pre-Marxism Socialism*).

⁶ ŠKVARNA, Dušan: *Vízie a koncepty zjednotenej Európy v romantickej prvej polovici 19. storočia*. In: *Moderní Evropan první poloviny 19. století*. Ed. M. Hocheľ. Opava – Praha : Slezská univerzita v Opavě, 2019, s. 109-129.

⁷ Tzv. životaschopné národy boli schopné tvoriť hodnoty v súlade s civilizáciou a obohacovať ju. Medzi podmienky životaschopnosti patrili faktory ako vlastný historický štát,

V ich ponímaní museli prebehnúť buržoázne revolúcie – až tie mohli vytvoriť podmienky pre budúce revolúcie proletárske.⁸ Takýto vývoj mal dospieť k ďalšiemu nevyhnutnému kroku: nástupu socializmu. V tomto zmysle preto neprekvapuje, keď pôsobenie buržoázie Marx s Engelsom označujú (samozrejme, len do istého momentu) za revolučné.⁹

Revolučné roky 1848/49 a marxistické ponímanie národa

Na júnovom zjazde Zväzu komunistov (1847), v ktorom Marx s Engelsom pôsobili, bolo prijaté uznesenie, že dvojica sformuluje základné princípy tejto medzinárodnej strany. Marx napísal ich prvú verziu o vyše pol roka neskôr. Hoci sa na Manifeste komunistickej strany vždy uvádza ako autor aj Engels, úplne prvú verziu napísal Marx sám (Engelsov vplyv však bol značný).¹⁰

Manifest uzrel svetlo sveta v čase, keď v Európe začali vypukáť buržoázne revolúcie. K nepokojom sa pridávali aj proletárske vrstvy.¹¹ Požadovali sociálne a ekonomické zmeny, ktoré by zlepšili situáciu v jednotlivých krajinách. Monarchistické režimy spôsobili agrárnu krízu a celkovo sa dostávali do sporu s kapitalistickým spôsobom výroby. Ich situácii neprosperovala ani neúroda, priemyselná kríza, rast cien a hladomory v rokoch 1846 až 1847. Vedomie o blížiacej sa (sociálnej) revolúcii kontinuálne narastalo.¹² O to viac, že už od 20. rokov sa odohrávali v Európe rôzne revolty a sväto-aliančný režim v nej s ťažkosťami udržiaval status quo.

Pokiaľ ide o národnú otázku, v Manifeste sa nachádza známa veta, že robotníci nemajú vlasť. Ešte predtým sa však v úvode jeho druhej kapitoly „Proletári a komunisti“ nachádza dôležité konštatovanie, že „komunisti sa

vlastná politika, vzdelané elity, rozvinutý mestský život spolu s kultúrou a takisto vyspelé hospodárstvo. Iba splnenie týchto podmienok mohlo viesť k rozvoju emancipácii buržoázie. Pozri ŠKVARNA, Dušan: *Obraz Ruska u neslovanských a slovanských národov habsburskej monarchie*. In: *Východná dilema strednej Európy*. Zost. T. Ivantyšinová – D. Kodajová, Bratislava : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy, 2010, s. 27.

⁸ PRIESTLAND, David: *The Red Flag. Communism and the Making of the Modern World*. London : Penguin Books, 2009, s. 29; *Mezinárodní komunistické dělnické a národní osvobozenécké hnutí*. Praha : Svoboda, 1982, s. 22.

⁹ MARX, K. – ENGELS, F.: *Manifest komunistickej strany*, s. 37.

¹⁰ WHEEN, Francis: *Karl Marx. Životopis*. Bratislava : Slovart, 2001, s. 101-102. Engels už na prelome októbra a novembra 1847 napísal „Zásady komunizmu“, ktoré nesú podobu akéhosi komunistického katechizmu. Z obsahového hľadiska a štruktúry textu sa dá identifikovať podobnosť s manifestom. Dostupné online: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/11/prin-com.htm>

¹¹ Robotnícka trieda v 40. rokoch 19. st. rástla rýchlejším tempom ako akákoľvek iná sociálna skupina. Hoci do veľkej miery neorganizovaná a k pomere k ostatným početne nízka, postupne naberala značný politický význam. Pozri HOBBSAWM, Eric: *The Age of Revolution*. New York : Vintage Books, 1996, s. 301.

¹² HROCH, Miroslav: *Buržoázni revoluce v Evropě*. Praha : Svoboda, 1981, s. 307-308; HOBBSAWM, E.: *The Age of Revolution*, s. 304-308.

odlišujú od ostatných proletárskych strán jedine tým, že jednak v rôznych národných bojoch proletárov zdôrazňujú a uplatňujú spoločné, od národnosti nezávislé záujmy celého proletariátu, jednak tým, že na rôznych stupňoch vývinu, ktorými prebieha boj medzi proletariátom a buržoáziou, zastupujú vždy záujmy celého hnutia“.¹³ Ak budem pokračovať vo vyššie načrtnutej časti, ďalej v Manifeste nájdeme: „Keďže proletariát musí najprv dobyť politické panstvo, pozdvihnúť sa na národnú triedu,¹⁴ konštituovať sa ako národ, je sám ešte národný, čo aj naskrze nie v zmysle buržoáznom.“¹⁵ Neskôr Marx s Engelsom tvrdili, že protiklady medzi národmi sa budú rozptyľovať samotným rozvojom kapitalizmu (slobodný obchod, existencia svetového trhu, rovnorodosť priemyselnej výroby a životných podmienok). Univerzalistická sila kapitalistického trhu zmyje všetko, čo je partikulárne, regionálne alebo národné. Jednotlivé národné rozličnosti Marx s Engelsom pripodobňovali lokálnym zvykom či odlišným štýlom obliekania. Postupujúci univerzalizmus, ktorý sprevádzal nástup buržoázie, oslaboval národné väzby. Potom mala prebehnúť ešte silnejšie integrácia, a to v rámci kultúry, ktorú prinesie svetová proletárska revolúcia.¹⁶ Marx s Engelsom vnímali proces decentralizácie (v zmysle pôsobenia menších národných hnutí a ich požiadaviek) tak, že spomaľoval postup k predpokladanému a vytúženému vývoju.¹⁷ Otázka interpretácie postoja Marxa a Engelsa k nacionalizmu sa po ich smrti stala sporom ďalších generácií marxistov. Zjednodušene, časť z nich tvrdila, že podporovali, resp. tolerovali nacionalistické idey, iní, že ich odmietali.¹⁸

¹³ MARX, K. – ENGELS, F.: *Manifest komunistickej strany*, s. 51.

¹⁴ V anglickom vydaní z roku 1888, v preklade Samuela Moorea, sa výstižnejšie uvádza: „pozdvihnúť sa na vedúcu triedu národa“ Dostupné na internete: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/communist-manifesto/ch02.htm>

¹⁵ MARX, K. – ENGELS, F.: *Manifest komunistickej strany*, s. 58.

¹⁶ AVINERI, Shlomo: Marxism and nationalism. In: *Journal of Contemporary History*, roč. 26, č. 3/4, 1991, s. 639. Vo všeobecnosti nepanuje zhoda v hodnotení vnímania problematiky nacionalizmu u Marxa a Engelsa. Sú akademici, ktorí tvrdia, že nemáme zo strany týchto mysliteľov koherentnú analýzu problematiky nacionalizmu a ich príspevky k téme boli ad hoc, reagujúce na momentálne politické impulzy a často vzájomne kontradiktórne. Iní nesúhlasia: tvrdia, že Marx s Engelsom predstavili koherentné vnímanie otázky nacionalizmu, hoci ho nesformulovali v samostatnom diele. Malo spočívať v ekonomickom redukcionizme prepojenom so sociálno-evolučnou paradigmou (historický materializmus). Objavujúce sa rozpory vyplývali z hodnotenia rozličných dobových hnutí. Porovnaj AVINERI, S.: Marxism and nationalism, s. 638-639, 646; NIMNI, Ephraim: Marxism and Nationalism. In: SHAW, Martin (ed.): *Marxist Sociology Revisited. Critical Assessments*. London : Macmillan Press Ltd, 1985, s. 102.

¹⁷ *Marx & Engels Collected Works. Volume 8. Marx and Engels 1848-9*. London : Lawrence & Wishart, 2010, s. XXV-XXVI.

¹⁸ Bližšie pozri KVĚTINA, Jan: Modern nationalism. Surprising Component of Marxist Doctrine. In: JANICKI, Łukasz – WACH, Jarosław (eds.): *Opor – Protest – Wykroczenie*. Lublin : UMCS, 2015, s. 61-69.

V revolučných rokoch 1848/49 sa Európa mala integrovať: „... ideálom Engelsa bolo zrušiť vtedajší partikularizmus, spojiť európske ľudstvo do stále väčšej politickej a ekonomickej jednoty. Všetko, čo dejiny už vykonali k naplneniu tohto cieľa, treba pochváliť, všetko, čo už existujúcu centralizáciu ohrozuje v prospech nového partikularizmu, muselo sa z jeho hľadiska odmietnuť ako reakčné a nehistorické“.¹⁹ Tento unifikačný proces úzko súvisel s rozvojom kapitalizmu. Buržoázia potrebovala nacionalizmus (ktorý vytváral štáty ako Nemecko či Taliansko – ako veľké monolitické ekonomicke entity) kvôli väčším trhom a teritoriálnej konsolidácii, čím sa mohla ďalej rozvíjať. A takisto boli tieto podmienky vhodné pre rozvoj triedneho vedomia proletariátu.²⁰

Marx s Engelsom preto očakávali, že revolučný ošial sa rozšíri do väčšiny európskych štátov a feudálne dynastie budú jedna za druhou zanikať. Začiatkom roka 1848 boli Marx s rodinou vyhostení z Belgicka a útočisko našli vo Francúzsku, kde sa revolúcia rozhorela najviac. V tejto krajine Marx predpokladal revolučný scenár podobný tomu z Veľkej francúzskej revolúcie (zradikalizovaná buržoázna revolúcia prerastie do boja medzi pracujúcimi a buržoáziou). Vo Francúzsku sa ale nezdržal dlho. So svojou rodinou, Engelsom a ďalšími spolupracovníkmi sa presunul začiatkom apríla do Nemecka. Tamojšiu buržoáziu považovali za zastalejšiu oproti francúzskej. Preto mala získať podporu proletariátu, a to vo forme podpory rôznych liberálnych reforiem. Marx dokonca písal o „jednotnom fronte“ a opakovane vyzýval k tomu, aby sa robotníci nenechali vyprovokovať a zdržali sa radikálnejších akcií. Tvrdil, že Nemecko by malo mať radšej demokratickú vládu zloženú z rôznych politických elementov ako „diktatúru skvelých komunistov ako on“. Na konci septembra 1848, keď sa ukázalo, že situácia sa nevyvíja podľa predpovedí Marxa a Engelsa, začali presadzovať radikálnejší postup. Engels sa dokonca v máji 1849 osobne zúčastnil v povstaleckých ozbrojených bojoch.²¹ Marx neskôr na stránkach *Neue Rheinische Zeitung* pripustil, že jeho predpoklad o politickom spojení robotníkov a strednej vrstvy sa ukázal ako mylný.²²

Články v *Neue Rheinische Zeitung*

Denník *Neue Rheinische Zeitung* začal vychádzať 1. júna 1848. Keďže sa vyskytli problémy s jeho financovaním, Marx musel na štart novín

¹⁹ ROSDOLSKY, Roman: Friedrich Engels und das Problem der „geschichtslosen Völker“. In: *Archiv für Sozialgeschichte*, 1964, s. 191. Citované podľa ŠKVARNA, D.: *Obraz Ruska u neslovanských*, s. 28.

²⁰ AVINERI, S.: *Marxism and nationalism*, s. 640-641.

²¹ WHEEN, F.: *Karl Marx*, s. 114-115; PRIESTLAND, D.: *The Red Flag*, s. 34, 36.

²² Tamže, s. 119.

minút' zvyšky svojho dedičstva.²³ Pred samotným opisom tematických článkov sa žiada podotknúť, že ešte krátko pred vypuknutím revolúcie v roku 1848 Engels vyjadril podporu Slovanom v ich zápase proti Habsburgovcom. Dokonca veril, že práve Nemecko zabezpečí ich slobodu.²⁴ Engels vyjadril solidaritu aj účastníkom Slovanského zjazdu v Prahe, konanom v dňoch 2. – 12. júna 1848 v Prahe a následnému povstaniu, ktoré bolo potlačené vojenskou silou.²⁵ Charakter pražského povstania označil ako demokratický.²⁶ Následne sa pozícia slovanských hnutí zmenila a Marx s Engelsom ich začali odsudzovať ako kontrarevolučné a považovať za nepriateľské voči robotníckej triede a pokroku.²⁷

Po prvýkrát Marx poukázal na kontrarevolučné pôsobenie austro-slovanov v kontexte revolučnej situácie v Taliansku na konci novembra 1848.²⁸ Takisto v novembri požiadal Marx Engelsa, aby sa začal viac venovať tematike revolúcie v Rakúskom cisárstve, resp. v Uhorsku. Z osobných dôvodov sa Engels chopil problematiky uhorskej revolúcie a s ňou súvisiacich národnostných rozporov (a vôbec národnej otázky ako takej) až v polovici januára 1849, keď sa vrátil zo Švajčiarska do Nemecka. Slovenský prípad v revolúcii nepredstavoval nič iné, ako reakciu na maďarskú politiku, ktorá ignorovala problematiku nemaďarských národných hnutí. Namiesto riešenia ich problémov sa s nimi dostávala do otvoreného konfliktu (spomenúť možno najmä Srbov), pričom neváhala aj s vojenským potlačením hnutí nemaďarských národov.²⁹ Reakcia slovenského národného hnutia na situáciu vyústila do slovenského dobrovoľníckeho povstania v septembri 1848.³⁰ Treba dodať, že v tom čase nemožno hovoriť o žiadnej koordinácii postupu s Viedňou, pretože Habsburgovci ešte nemali vyjasnené, či majú podporovať slovanské národné hnutia proti Maďarom. Až po porážke slovenského povstania a viedenskej októbrovej revolúcie, po ktorej posilnili konzervatívne a reakčné kruhy, začali Slováci spolupracovať s cisárskou Viedňou.

V konečnom dôsledku na tom mali výraznú zásluhu maďarské mocenské elity, ktoré zotrúvali na odmietavej pozícii, pokiaľ išlo o akékoľvek

²³ MCLELAN, David: *Karl Marx. Leben und Werk*. München : Praeger, 1974, s. 208.

²⁴ *Marx & Engels Collected Works. Volume 6 : Marx and Engels 1845-48*. London : Lawrences & Wishart, 2010, s. 530-536.

²⁵ *Neue Rheinische Zeitung*, 18. júna 1848, č. 18, s. 1.

²⁶ *Neue Rheinische Zeitung*, 25. júna 1848, č. 25, s. 2-3.

²⁷ *Marx & Engels Collected Works. Volume 8, s. XXIV*.

²⁸ *Neue Rheinische Zeitung*, 30. novembra 1848, č. 156, s. 1.

²⁹ PODOLAN, Peter – VIRŠINSKÁ, Miriam: *Slovenské dejiny III. 1780-1914*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014, s. 173-175.

³⁰ Paradoxom je, že uhorská vláda o. i. reagovala na povstanie demagógiou, ktorá ho vykresľovala ako buričskú akciu, čo ničí a odoberá majetky a rozdeľuje ich podľa zásad komunizmu. Tamže, s. 182.

ústupky smerom k nemaďarským národným hnutiam. Takto vohnali slovenské hnutia do spojenectva s Habsburgovcami a maďarská revolúcia zostala osamotená.³¹

Zápasy niektorých utlačaných národov za slobodu a nezávislosť Marx s Engelsom podporovali. Veľa priestoru venovali Poliakom či Talianom. V tomto zmysle podporovali aj uhorskú revolúciu vedenú Košutom proti Viedni. Prvý zásadný článok k téme Engelsovi vyšiel v januári 1849 pod názvom Maďarský boj. Po ňom nasledoval celý rad článkov, v ktorých Engels analyzoval najmä vojenské operácie a spochybňoval úspechy rakúskej armády.³² Maďarov považoval za predstaviteľov skutočne revolučnej a ľudovej vojny, pričom argumentoval, že v tomto zmysle využívali aj bojové metódy (mobilizovali všetky vrstvy ľudu na to, aby odvrátili inváziu nepriateľov, praktizovali guerillový štýl vojny a pod.) a dokázali sa brániť presile. Vyzdvihol aj podporu Poliakov ich zápasu.³³ Z vojenského hľadiska Engels venuje Slovákom jednu zmienku v pasáži, kde vykresľuje situáciu Maďarov ako „obklúčených prirodzenými nepriateľmi“. Uvádza, že keby neboli Slováci žijúci v hornatých severných oblastiach takí ľahostajní, mohli by byť pre Maďarov oveľa nebezpečnejšími protivníkmi. Charakter regiónu totiž umožňoval vynikajúce podmienky na partizánsku vojnu.³⁴

Za rakúske, teda v ponímaní Marxa a Engelsa kontrarevolučné sily, bojovali aj Slovania (v slovenskom prípade išlo o zimnú a letnú výpravu v rokoch 1848/1849). Túto skutočnosť hodnotili veľmi negatívne. Z ideového hľadiska koncepciu austroslavizmu spolu s panslavizmom vnímali ako súčasť zápasu proti buržoázno-nacionálnej ideológii (treba však dodať, že rovnako sa stavali aj proti ďalším „pan“ tendenciám – pangermanizmu, panškandinávizmu a pod.). Ako som uviedol vyššie, Marx s Engelsom podporovali buržoázne revolúcie v revolučných rokoch 1848/49. V rámci jednotlivých štátov vždy analyzovali, ktoré triedne sily majú vedúcu rolu v národných hnutiach a či pomáhajú oslabiť reakcionárske štáty. Každé národné hnutie hodnotili – pre nich z kľúčového – triedneho hľadiska. Vnímali aj to, že absolutistické a feudálne sily využívali národnostné rozpory na to, aby oslabili vtedy progresívne, buržoázne revolučné hnutia.³⁵ Inak ich konkrétne motivácie národných hnutí nezaujímali, pretože mali jednoznačne ustúpiť „vyššiemu záujmu“.

³¹ Tamže, s. 178-179, 185-190.

³² Engels odslúžil vojenskú službu v pruskej armáde ako člen delostreleckých jednotiek v roku 1841 a celý život sa zaujímal o vojenskú stratégiu. Neskôr dokonca za Marxa písal heslá o generáloch a dejinách vojenstva do Nového amerického náučného slovníka. Pozri WHEEN, F.: Karl Marx, s. 123-124, 186.

³³ ELSNER, Helmut (ed.): *Fragmente zu internationalen demokratischen Aktivitäten um 1848*. Trier : Karl-Marx Haus, 2000, s. 180; Marx & Engels Collected Works. Volume, s. XXI-XXIII.

³⁴ *Neue Rheinische Zeitung*, 13. januára 1849, č. 194, s. 2.

³⁵ Marx & Engels Collected Works. Volume 8, s. XXIII-XXIV; MCLELAN, D.: Karl Marx, s. 225.

Engels začal svoju sériu článkov už spomenutým článkom „Der magyarische Kampf“. Hneď v jeho úvode poukázal na nerovnosť sfl. Proti štyrom miliónom Maďarom malo stáť „celé Rakúsko, 16 miliónov sfanatizovaných Slovanov“. Engels takisto v stručnosti opisuje situáciu v Rakúskom cisárstve pred revolúciou 1848/49, pričom konštatuje: „Rok 1848 priniesol Rakúsku najväčší chaos tým, že sa oslobodili všetky rôznorodé národnosti, ktoré boli dovtedy, vďaka Metternichovi, zotročené jedna druhou. Nemci, Maďari, Česi, Poliáci, Moravania, Slováci, Chorváti, Rusíni, Rumuni, Ilýrcania a Srbi sa dostali do konfliktu medzi sebou, zatiaľ čo v každej tejto národnosti sa zároveň zvädzal aj boji medzi triedami. Bojové strany sa rozdelili na dva tábory: Nemcov, Poliakov a Maďarov, ktorí boli na strane revolúcie; a zostatok, Slovania, s výnimkou Poliakov, Rumunov a transylvánskych Sasov, sa pridali ku kontrarevolúcii.“³⁶ Ďalej napísal, že spomenuté tri revolučné národy zohrávali progresívnu rolu už dlhšie, zatiaľ čo ostatné malé národnosti sú „odsúdené na zánik v prebiehajúcej revolučnej búrke“, a preto sú kontrarevolučné.³⁷

Každopádne, ako som už naznačil, Marx s Engelsom vychádzali z hodnotenia pôsobenia jednotlivých národných hnutí z triedneho hľadiska – z triednej štruktúry toho ktorého národa. Engels konštatoval, že buržoáziu v habsburskej monarchii tvoril nemecký alebo maďarský element. Medzi Slovanmi buržoázia nebola, výnimku tvorili v jednotlivých prípadoch len južní Slovania. Situáciu na slovenskom území, ktoré bolo v západoeurópskom kontexte hospodársky zaostalé a nachádzalo sa na ňom iba niekoľko menších tovární, opísal Peter Kellner-Hostinský, dobový znalec slovenských hospodárskych pomerov, ešte v roku 1846 nasledovne: „I kdeže sa bou mohou stav meštjanski rozvit', keď němau žjadne sedaliská, a jakože bi boli mohli povstat' velkje mestá, keď na celom tom prjestore len slabí, tichí, domácí a zvetša roľnícki život svoje chalupi založiu, keď žjadno híbaňja, ktorou bi svoj strjedok na tejto zemi bolo zarazilo, něpovstalo, keď žjade silnější v l'udstve a v sveťe osnováni život, ktorí by svoj návoj tu bou okrutíu, zem túto něpoprekrižovau.“³⁸

Ruka v ruke s rozvojom buržoázie prebiehal aj kultúrny rozmach, v rámci ktorého dominovali spomenuté vplyvy a Slovania boli v subordináčnom postavení. V tomto kontexte Engels spomína vznik panslavistického hnutia, ktoré nepresne pripisuje na vrub len Austroslovanom a takisto nesprávne kladie jeho počiatky do Prahy (a Záhrebu).³⁹ Engels ďalej

³⁶ *Neue Rheinische Zeitung*, 13. januára 1849, č. 194, s. 1.

³⁷ Tamže, s. 1.

³⁸ POKORNÝ, Juraj (Záviš Kalandra): *Zvon slobody*. Bratislava : Tatran, 1948, s. 28.

³⁹ Ide o odkaz na Slovánský zjazd. Engels panslavizmus, ako politickú koncepciu prejavujúcu ambície vytvoriť spoločný štát Slovanov, v sledovanom období mylne pripisuje stre-

konštatuje, že panslavizmus sa zamerával voči revolučným silám v Rakúsku, dokonca písal o dvojitej zrade, keď kvôli svojmu „úzkoprsmému a malichernému národnému záujmu obetoval jediný slovanský národ, ktorý konal revolučne a predali seba aj Poľsko ruskému cárovi“. Cieľom panslavizmu mal byť jednotný slovanský štát pod ruskou kuratelou. Túto predstavu Engels označoval za bizarnosť, ktorá sa zrodila v hlavách pár ideológov. Poukazoval aj na rozdrobenosť slovanských národov, na odlišnosti v heterogénnom jazyku a celkovú zaostalosť, ktorá sa vždy vyvažovala naviazaním na kultúru (a neskôr priemysel) vyspelejších susedov (najmä Nemcov). Slovania, okrem Čechov a Srbov, nemali podľa Engelsa ani národnú historickú tradíciu.⁴⁰ Engels poukázal, že podobné procesy sa diali aj v iných kútoch Európy (Galovia v Škótsku podporovali Stuartovcov, Bretóni vo Francúzsku Bourbonovcov, Baskovia v Španielsku Dona Carlosa) a citujúc Hegela tvrdil, že tieto „zbytkové fragmenty národov“ sa stávajú fanatickými zástancami kontrarevolúcie až do ich kompletného vykorenenia alebo straty národného charakteru. Engels označil v tomto zmysle existenciu malých slovanských národov za „protest proti veľkej historickej revolúcii“.⁴¹ V závere článku už len zopakoval svoje presvedčenie, že malé slovanské národy čaká negatívny koniec a de facto „zmiznú z povrchu zemskeho“.⁴²

Ďalší Engelsov zásadný príspevok k téme bol článok s názvom Demokratický panslavizmus. Venoval sa v ňom prehláseniu Výzva Slovanom, ktorú skoncipoval na Slovanskom zjazde ruský revolucionár a neskorší známy anarchista Michail Bakunin.⁴³ „Výzvu“ Engels podrobil tvrdej kritike a jej prostredníctvom skritizoval aj Slovanský zjazd ako taký. Na zjazde participovali aj Slováci, Štúr sa počas neho osobne stretal s Bakuninom. Engels odmietal vágne a etické vyjadrenia o spravodlivosti, ľudskosti, slobode, rovnosti a bratstve, ktoré podľa neho nemali žiadnu oporu v danej politickej realite, išlo o nerealistické „prázdne výplody sna“.⁴⁴ Prvky tejto iluzórnej politiky podľa Engelsa pretrvávali až do času, keď

deeurópskym Slovanom. Tí v tom čase takúto ambíciu nemali. Presadzovali koncept austroslavizmu, resp. austrofederalizmu, ktorý bol prijatý aj na Slovanskom zjazde. Na zjazde bola iba malá skupina panslavisticky orientovaných delegátov ako napr. M. Bakunin.

⁴⁰ *Neue Rheinische Zeitung* nebolo zd'aleka jediným plátkom, ktorý kritizoval emancipačné národné snahy u Slovanov. Články v podobnom duchu prinášala aj ostatná nemecká tlač. Pozri HARAKSIM, Ludovít: Zakladatelia marxizmu o malých slovanských národoch podunajskej monarchie v revolučných rokoch 1848-1849. In: *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 1, s. 37.

⁴¹ *Neue Rheinische Zeitung*, 13. januára 1849, č. 194, s. 2.

⁴² Tamže, s. 2

⁴³ Bližšie k Bakuninovmu pôsobeniu na zjazde pozri DRÁBIK, Jakub: Michail Alexandrovič Bakunin a Čechy 1848/49. In: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, č. 2, 2009, s. 54-65.

⁴⁴ *Neue Rheinische Zeitung*, 15. februára 1849, č. 222, s. 1.

písal spomínaný článok.⁴⁵ Vo „Výzve“ sa poukazuje na nepravosti, ktoré sa diali zo strany Maďarov voči slovanským národom, ich jazyku a nezávislosti, ale takisto aj na stáročný vplyv „otrokárskej nemeckej politiky“. Voči kritike Nemcov sa Engels ostro ohradil a spochybnil takýto naratív a neuznal ani maďarizačný vplyv, pričom argumentoval počtami obyvateľov (Slovánov bolo dohromady viac). Za najväčší hriech Nemcov a Maďarov sarkasticky označil skutočnosť, že zabránili, aby sa z dvanástich miliónov Slovanov stali Turci.⁴⁶ Ďalej vyjadril svoje presvedčenie o nutnosti zániku malých slovanských národov kvôli ich „historickým, geografickým, politickým a priemyselným podmienkam“, ktoré nenapĺňajú charakter na vybudovanie „nezávislosti a životaschopnosti“. Dôvodil, že národy, ktoré dosiahli prvé fázy civilizáčného procesu iba prostredníctvom „cudzieho jarma“, nikdy nedosiahnu nezávislosť. Menoval Čechov, ku ktorým priraduje aj Moravanov a Slovákov. Tvrdil, že Česi nikdy nemali vlastnú históriu a prakticky po existencii Veľkej Moravy, keď sa sformovali, boli vždy „loptou, ktorú si medzi sebou hádzali Nemci, Maďari a Poliaci“. Nakoniec táto „lopta“ zostala Nemcom. Slováci zostali „loptou“ Maďarov. Slovákov, ktorí žili na jednom území s Nemcami a Maďarmi označuje ako „kompletne demoralizovaných v národnom zmysle“.⁴⁷

V druhej časti článku Engels poznamenal, že napriek absencii vyššie spomenutých aspektov (historické, priemyselné atď.) sa mohli Slovania pokúsiť začať „novú revolučnú históriu, čím by potvrdili svoju životaschopnosť“. Revolúcia by tak získala oslobodzujúci charakter a dokonca by sa konkrétne záujmy Nemcov a Maďarov stratili v prospech vyššieho záujmu európskej revolúcie. Zabudnuté by zostali aj staré krivdy.⁴⁸ K tomu však nedošlo a Slovania sa postavili na stranu kontrarevolúcie, čím posilnili pozície rakúskej armády, zradili a odmietli Nemcov a Maďarov, a takisto boli odmietnutí revolučnou Európou. V konečnom dôsledku musia podľa Engelsa strpieť svojvôľu rakúskej armády, ktorej predtým pomáhali proti Maďarom. Dodáva, že medzi panslávami „spoločná imaginárna slovanská národnosť“ znamenala viac ako revolúcia“. Revolučne by sa zachovali iba vtedy, keby sa zaručil – bez ohľadu na materiálne podmienky – vznik slovanských štátov. Podľa Engelsa však revolúcii nemožno vnútiť žiadne podmienky: je možné len konať v revolučnom duchu a prijať všetky následky, ktoré to prináša alebo sa dať do služieb kontrarevolúcie a, možno aj nevedomky, do rúk ruského cára Mikuláša I.⁴⁹ Engels s nevôľou opisoval angažovanie sa cárskeho Ruska,

⁴⁵ Tamže, s. 1.

⁴⁶ Tamže, s. 2.

⁴⁷ Tamže, s. 2.

⁴⁸ *Neue Rheinische Zeitung*, 16. februára 1849, č. 223, s. 1.

⁴⁹ Tamže, s. 1-2.

ktoré podľa neho dodalo nový impulz panslavistickým ideám. Malé slovenské národy mali vnímať ruského cára ako osloboditeľa a patróna.⁵⁰ Engels situáciu sumarizuje nasledovne: „Revolúcia z roku 1848 donútila všetky európske národy, aby sa prihlásili buďto za, alebo proti nej. V jednom mesiaci uskutočnili všetky na revolúciu zrelé národy svoju revolúciu, všetky nezrelé národy sa spojili proti revolúcii. Vtedy musel byť rozmotaný zmätok národov východnej Európy. Išlo o to, ktorý národ sa tu chopí revolučnej iniciatívy, ktorý rozvinie najväčšiu revolučnú energiu a zaistí si tým budúcnosť. Slovania sa neozvali, Nemci a Maďari, verní svojmu doterajšiemu dejinnému postaveniu, vystúpili do popredia. A tým boli Slovania úplne hodení do náručia kontrarevolúcie.“⁵¹

Engels okrem toho, že tvrdo kritizoval „kontrarevolučnosť“ rakúskych Slovanov vrátane Slovákov, predpovedal ďalší vývoj a tvrdil, že po porážke Uhorska Habsburgovci pošliapu idey, ktoré Slovanov priviedli na ich stranu – žiadne slovenské Rakúsko ani federácia s rovnoprávnymi právami všetkých národov sa neuskutoční, a to vrátane vzniku demokratických inštitútov pre Slovanov. Engels doslovne napísal, že „títo ľudia (Slovania, pozn. autor) budú čeliť rovnakému militaristickému despotizmu, aký pomohli uvaliť na Maďarov“. Podľa Engelsa sa Slovania len využili na aktivity, ktoré v konečnom dôsledku stáli proti ich záujmom.⁵² Pravdou je, že po potlačení maďarskej revolúcie a nástupe neoabsolutistického režimu boli Slováci sklamaní a Engelsova predpoveď tak nemala ďaleko od pravdy.⁵³

Krátky článok Engels venoval aj priamo Slovákom.⁵⁴ Spomína v nich správy o nespokojnosti s aktuálnou situáciou na slovenských územiach a poukazuje na stav, keď Windischgrätz zachováva moc maďarskej šľachty bez ohľadu na to, aké následky to spôsobí Slovákom.⁵⁵ Ďalej

⁵⁰ *Neue Rheinische Zeitung*, 28. februára 1849, č. 233, s. 3. Pozri aj ŠKVARNA, D.: *Vízie a koncepty zjednotenej*, s. 7-8. Rusko, spolu so spojencom Habsburským cisárstvom, považovali Marx s Engelsom za hlavných nepriateľov európskeho zjednotenia a revolučných pozícií.

⁵¹ *Neue Rheinische Zeitung*, 16. februára 1849, č. 223, s. 1.

⁵² Tamže, s. 2.

⁵³ Výstižný je Štúrov opis novej situácie: „*Maďari, bažiac po samostatnosti a nadvláde nad všetkými druhými národami, povstali s mečom v ruke proti vláde rakúskej a my, vidiac príhodný čas zbaviť sa nenávideného večného jarma, povstali sme proti nim, najprú sami, potom ale porazení ako spojenci vojsk rakúskych. Nosili sme meče skoro rok a bojovali sme v počte do 20 000 mužov všetkíeho a v rozličných časoch. Za to nám sľúbila rakúska vláda rovnakie práva s druhými národami, ale nedržali a nedržia z toho nič – Nemci! My sme zase vo zlom položení a nespokojnosť nie len u nás, ale u všetkých rakúskych Slovanov, rovne zavedených, je veľká a všeobecná.*“ Viedeň splnila iba minimálne jazykové požiadavky a drobné ústupky udelila konzervatívnym predstaviteľom slovenského národného hnutia. Pozri PODOLAN, P. – VIRŠINSKÁ, M.: *Slovenské dejiny III.*, s. 227.

⁵⁴ Názov: Chorváti a Slováci v Uhorsku.

⁵⁵ *Neue Rheinische Zeitung*, 19. februára 1849, č. 226, s. 1.

pri opise bojových situácií konštatuje, že napriek snahám kráľovského dvora Slováci nie sú pri svojej angažovanosti v konflikte hnaní „národným fanatizmom“. Naopak, ako jediný zo Slovanov prejavili sympatie voči Maďarom.⁵⁶ Engels iba raz udáva inšpiráciu, resp. zdroj takto ladených hodnotení. V jednom zo svojich článkov cituje Breslauer Zeitung, v ktorom sa píše o tom, že maďarské hliadkové zbory majú na slovenskom území (od Dunaja po Karpaty) vhodný terén a väčšina obyvateľov – Slovákov – ich dokonca tajne podporuje.⁵⁷

Takýto obraz podávajú Engelsove články o problematike slovenskej politiky v revolučných rokoch 1848/49. Z dlhodobého hľadiska možno konštatovať, že Marx s Engelsom sa vo svojich hodnoteniach mýlili. Rôzne spomínané menšie národy dodnes pretrvali a podaktoré (vrátane Slovákov) dokonca vo vlastných štátoch. Tvrdenie, že ak by ľubovoľný slovanský národ v dobe, keď bol utláčaný, začal novú revolučnú históriu a tým dokázal svoju životaschopnosť, sa stalo realitou o pár rokov neskôr (zároveň tak došlo aj k revízii postojov Marxa s Engelsom). Išlo o prípad Krymskej vojny. Engels podporoval práva malých balkánskych národov na sebaurčenie voči Osmanskej ríši.⁵⁸ Koniec koncov, Engels po 47 rokoch od revolučného obdobia na margo skúmanej problematiky otvorene konštatoval, že „dejiny dali za nepravdu nám i všetkým, ktorí zmýšľali sme podobne“.⁵⁹

Za potrebné považujem dodať, že citované expresívne Engelsove slová nemožno, ako sa to niekedy chybne alebo účelovo uvádza, interpretovať ako volanie po faktickej fyzickej likvidácii „kontrarevolučných síl“ (možno pripustiť kontext de facto vojenského stavu a likvidáciu, resp. porazenie protivníka v tomto zmysle).⁶⁰ Zo strany Engelsa (a Marxa) nemohlo ísť ani o všeobecnú antipatiu voči Slovanom (najmä kvôli pozitívnemu vnímaniu Poľska a ich neskoršej revízii názorov). Engelsove tvrdenia neprekročili dobový kvetnatý, a miestami aj radikálny, jazyk. Spolu s Marxom sa vyžívali v slovnej ekvilibristike a ostrých polemikách s ideovými oponentmi.⁶¹ Ani obvinenie z nacionalistického šovinizmu či rasizmu nepadne na

⁵⁶ „Oni jediní zo všetkých Slovanov v Uhorsku sa rozhodli prejaviti sympatie Maďarom.“ Pozri *Neue Rheinische Zeitung*, 4. marec 1849, č. 237, s. 2.

⁵⁷ *Neue Rheinische Zeitung*, 28. februára 1849, č. 223, s. 1.

⁵⁸ Marx & Engels Collected Works. Volume 8, s. XXV-XXVI.

⁵⁹ POKORNÝ, J.: Zvon slobody, s. 67.

⁶⁰ Viaceré možnosti ponúka aj preklad dobových výrazov.

⁶¹ V závere druhej časti článku Demokratický panslavizmus sa zase nachádza pasáž o „neúprosnom boji na život a smrť“ proti Slovanom, ktorá sa v niektorých prípadoch vytrháva z kontextu a cituje osve. V tomto prípade však nejde ani o Engelsove slová, ale o parafrázu Bakuninových slov. Pozri *Neue Rheinische Zeitung*, 16. februára 1849, č. 223, s. 2. Ďalej v tomto smere možno spomenúť značnú inšpiráciu Hegelom, od ktorého prebrali koncepciu nehistorických národov. Hegel písal, že ak „ľud“ nedokáže vybudovať vlastný štát, bude odsúdený na zmiznutie v prúde histórie. Pozri NIMNI, E.: Marxism and Nationalism, s. 108-109.

úrodnú pôdu.⁶² Marx s Engelsom taktiež kritizovali úzkoprú nemeckú politiku, pričom v tomto zmysle preferovali vývoj vo Anglicku a Francúzsku ako vyvinutejších štátoch.⁶³

Štúrovci a marxizmus

Pokiaľ ide o recepciu Marxových a Engelsových myšlienok Ľudovítom Štúrom, najvýznamnejším predstaviteľom slovenského národného hnutia, najviac zmienok nájdeme v jeho diele *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Možno predpokladať, že Štúr a ďalší predstavitelia štúrovskej generácie sa s marxistickými myšlienkami stretli počas štúdií na univerzite v nemeckom Halle. Štúr tam pôsobil v rokoch 1838 až 1840. V tom čase na univerzite prednášal aj Marxov priateľ (neskôr ideologický súper), filozof a mladohegelian Arnold Ruge.⁶⁴ Niektoré staršie práce uvádzajú, že Štúr poznal Manifest komunistickej strany, pričom spomínajú Štúrovi reč z uhorského snemu, kde opisuje „robotujúceho človeka,“ ktorý „len rodisko má, ale vlast' nie“.⁶⁵ Malo ísť o inšpiráciu Manifestom. Problémom však je, že reč odznela 21. decembra 1947, čiže ešte predtým, ako Manifest uzrel svetlo sveta.

Symbolický priestor venoval Štúr Maxovi v spomenutom diele *Slovanstvo a svet budúcnosti*. V kapitole, kde sa venoval kresťanstvu, kritizoval socialistov a komunistov za to, že sa snažia zničiť kresťanstvo. Spolu s Marxom osobitne spomenul aj Rugeho a ďalej Bruna Bauera:⁶⁶ „O jeho zničení hlásajú otvorene socialisti a komunisti, sekty Marxa a ich mnohopočetní sprostredkovatelia, ktorí zhodne tvrdia, že kresťanstvo musí zahynúť, aby uvoľnilo miesto ľudskej slobode... sa snažia dokázať vedeckým spôsobom nutnosť zničenia kresťanstva.“⁶⁷ Na ďalšom mieste Štúr opäť spája neveriacich s komunistami, tentokrát však menuje aj ďalšie postavy:

⁶² Porovnaj s KVĚTINA, Jan: *Antislavismus Marxe a Engelse: Xenofobie, nebo historický determinismus?* In: GIGER, Markus – PŘÍHODA, Marek (eds.): *Slované: Souznení a konflikty*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2017, s. 121-122, 132.

⁶³ Na záver tejto časti možno spomenúť názor Laca Novomeského, ktorý takisto odsúdil slovenskú politiku v rokoch 1848/49: „V celej „zložitosti“ onoho revolučného obdobia, keď sa zrážali demokratické snahy s reakčnou mocou absolutistických dynastií a feudálov, sledujú len spravodlivosť, oprávnenosť a samozrejmosť reklamácií „slovenských národných záujmov“ voči Maďarom... akoby počínanie slovenských vodcov z rokov 1848—49 bolo kladom pre vývoj k demokraticky spravodlivému usporiadaniu stredoeurópskych pomerov a akoby Štúr, Hurban a Hodža boli prispeli slovenskej národnej veci, keď sa postavili proti maďarskej revolúcii, najmä však za viedenský absolutizmus a do frontu komandovaného ruským cárom.“ Pozri NOVOMESKÝ, Laco: *Marx a slovenský národ*. Bratislava, 1933, s. 5. Podobný postoj zastával aj Vladimír Clementis. Obaja neskoršie svoje stanoviská prehodnotili. Pozri HARAKSIM, L.: *Zakladatelia marxizmu o malých*, s. 33-34.

⁶⁴ HAJKO, Dalimír: *Začiatky marxistickej filozofie na Slovensku*. Bratislava: Pravda, 1986, s. 19-20.

⁶⁵ Tamže, s. 21.

⁶⁶ Nemecký filozof, mladohegelian, kritický k náboženstvu. Rovnako ako Ruge s Marxom a Engelsom najprv spolupracoval, následne sa po nezhodách rozišli.

⁶⁷ ŠTÚR, Ľudovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Nitra: Nitra s.r.o., 2015, s. 76, 80.

Babeufa, Saint-Simona, Fourriera, Proudhona či Cabeta. Kritizuje cieľ komunizmu odstrániť štát a spolu s ním aj náboženstvo.⁶⁸ Ako poukázal Hajko, je pravda, že Štúr nerobí rozdiely medzi spomínanými osobami a rôznorodými ideami, ktoré predstavovali. Takisto vôbec nereflektuje spor, ktorý vstal medzi mladohegeliánmi a Marxom a Engelsom.⁶⁹ Zdá sa, že pokiaľ ide o Marxa, Štúr sa hlbšie s jeho prácou stretol len počas štúdia v Halle. Išlo o obdobie, keď sa Marx, spolu s mladohegeliánmi, zaoberal ešte len kritikou náboženstva.⁷⁰ Neskoršie teoretické vplyvy, ktoré Marx s Engelsom nadobudli, Štúr nereflektoval. Dve zmienky nájdeme už len v rámci všeobecných komentárov politickej situácie v rokoch 1848/49: „(komunizmus) súc presvedčený, že jeho sila je ešte nedostatočná a že jeho deň ešte nenastal, podporuje povstania a zostáva v úzadí s očakávaním, že sa za neho budú byť iné živly“.⁷¹ Štúr relatívne presne vystihol faktický opis situácie, ale možno pochybovať, že si uvedomoval aj teoretické pozadie tohto postupu Marxa a Engelsa v zmysle, ako som to načrtnol vyššie. Z ich strany totižto nešlo o nejakú politickú „taktiku“, ale v duchu vlastnej doktríny o napĺňanie, resp. sledovanie zákonitého vývoja dejín. Štúrovci si uvedomovali aj neprajnosť „historických národov“ voči sebe. Hurban sa vyjadril nasledovne: „Jako iným, tak aj nám zaslať Pán Boh slnce slobody. Ani Maďari, ani Nemci tieto časy nestvorili, teda nemajú právo ani slobodu túto druhiemu ktoriemukol'vek národu brániť a zakazovať.“⁷²

Ešte jednu všeobecnú zmienku o komunizme možno nájsť v liste z 31. marca 1849, ktorý adresovali štúrovci chorvátskemu bánovi Jelačićovi (hoci je pod ním podpísaný Štúr, napísal ho pravdepodobne Hurban). Paradoxne, štúrovci sa v ňom vymedzujú voči obvineniu, že sú komunisti. Ďalej píše: „Verte nám, Vyvýšený Pane! že nám je komunizmus hanba, a že ho považujeme za výplod chorého mozgu a skazenej spoločnosti...“⁷³

⁶⁸ Tamže, s. 85-86.

⁶⁹ Marx s Engelsom sa však s Rugem sporili aj otázke nemeckého prístupu k politike Slovanov v rokoch 1848/49. Pozri napr. *Neue Rheinische Zeitung*, 15. februára 1849, č. 223, s. 2. Porovnaj s HAJKO, D.: Začiatky marxistickej filozofie, s. 28-29. Treba poukázať na Štúrovu zmienku, kde píše o „*rôznych odtieňoch komunizmu*“. Pozri ŠTÚR, L.: Slovanstvo a svet, s. 86. Na tomto mieste musím upozorniť na nekvalitu prekladu citovaného vydania. Zo strany 76 Marxovo meno úplne vypadlo, na strane 80 sa nachádza v skomolenine „Marrej“. Takisto ostatné spomínané mená sú taktiež skomolené: „Ruhe“ namiesto Ruge, Bruno Bauer sa opakovane oddeľuje čiarkou, akoby išlo o dve osoby, Babeuf je uvedený ako „Babäř“, Fourier ako „Furrier“, Proudhon ako „Prudhon“ a Cabe ako „Kabe.“

⁷⁰ Napokon, Marxova doktorská práca sa zaoberala komparáciou Demokrita a Epikura, pričom v nej poukazoval na nevyhnutné ustúpenie náboženstva (dogmu) pred nadradenou múdrosťou filozofie a skepticizmu. Pozri WHEEN, F.: Karl Marx, s. 34.

⁷¹ ŠTÚR, L.: Slovanstvo a svet, s. 87.

⁷² POKORNÝ, J.: Zvon slobody, s. 101.

⁷³ STEHLOVÁ, Erika: *Ludovít Štúr a Chorváti. Objavená korešpondencia*. Bakalárska práca, Masarykova univerzita, Brno, 2009, s. 29-31.

Záverom možno konštatovať, že štúrovska reflexia marxizmu bola povrchná. Môže sa javiť, že do istej miery to platí aj pre Engelsove články hodnotiace slovenskú politiku v meruôsmych rokoch. V danom prípade však ide najmä o ich príliš široký záber spôsobujúci historické nepresnosti a veľmi tesné a nemilosrdné ideologické mantinely, ktoré nepripúšťali iný pohľad na dobovú situáciu, ktorá bola veľmi zložitá.⁷⁴ Veď práve národnostný útlak uvalený Maďarmi na nemaďarské národy zabránil spoločnému postupu proti Viedni, resp. proti feudalizmu, ktorý jasne odmietali aj Slováci. Ako som poukázal, práve Slovákom dokázal Engels venovať zo pár vlúdnejších zmienok. Nešlo však o nič zásadné a všeobecné negatívne hodnotenie slovanských politík sa týkalo aj ich. Nepochybne bolo náročné analyzovať, takpovediac za behu, veľmi hektické a na udalosti bohaté obdobie. Treba uznať aj to, že Marx s Engelsom časom svoje postoje revidovali a práve na to neskôr nadviazali viacerí marxisti, ktorí už za pokrokový uznávali každý boj proti národnostnému útlaku.

⁷⁴ Jedným z hlavných problémov bolo prehnané pripisovanie potreby buržoázie budovať národné štáty, pričom sa podceňovala etnická a kultúrna dimenzia procesu. Pozri NIMNI, E.: *Marxism and Nationalism*, s. 107.